

بررسی تأثیر مجازات مجرمین مواد مخدر بر کیفیت زندگی خانواده‌های

آنان: مورد مطالعه خانواده‌های زندانیان مواد مخدر شهر شیراز

حبیب احمدی و محمدتقی ایمان

چکیده

در «جرم‌شناسی»^۱ و بررسی علمی جرایم، توجه به «قربانی»^۲ و «قربانی‌شناسی»^۳ جایگاه ویژه‌ای داشته و علاوه بر جرایم و مجرمین آنچه مورد مطالعه قرار می‌گیرد قربانیان جرایم است (پرور وهانتر، ۱۳۷۷). با توجه به اینکه بیشتر فعالیت‌های مربوط به مواد مخدر به وسیله افراد عادی و گروه‌های محروم جامعه انجام می‌شود، بنابراین، دستگیری و زندانی شدن این افراد تأثیر جدی بر «کیفیت زندگی»^۴ خانواده‌های آنها خواهد گذاشت و اعضای این خانواده‌ها به عنوان قربانیان مواد مخدر و مجازات زندان سرپرست خانواده می‌باشند. مسأله اساسی در این پژوهش بررسی کیفیت زندگی خانواده‌های زندانیان مواد مخدر در مقایسه با قبل از زندانی شدن سرپرست خانواده بوده است. این پژوهش با استفاده از نظریه کنترل اجتماعی در جامعه‌شناسی انحرافات و نظریه سلسله مراتب نیازهای مازلو در روان‌شناسی اجتماعی انجام شده است. نظریه کنترل اجتماعی بر این پیش فرض استوار است که در بررسی تأثیر زندان بر خانواده‌های زندانیان می‌بایست بر روابط درون خانواده و گرایش فرزندان به بزهکاری توجه نمود. نظریه مازلو به ابعاد مختلف کیفیت زندگی اعم از مادی و غیر مادی توجه نموده است. این پژوهش با روش پیمایشی انجام شده است. جامعه آماری در این پژوهش همسران زندانیان مواد مخدر شهر شیراز

1 - Criminology

2 - Victim

3 - Victimology

4 - Quality of Life

بوده‌اند که ۵۰۰ نفر آنها به صورت تصادفی انتخاب و با استفاده از پرسشنامه و مصاحبه حضوری مورد پرسشگری قرار گرفته‌اند.

نتایج حاصل از آزمون تی نشان می‌دهد که وضعیت امرار معاش خانواده، روابط اجتماعی اعضای خانواده، وضعیت تحصیلی فرزندان، نحوه جامعه‌پذیری فرزندان، بهداشت روانی خانواده، کنترل فرزندان و تمایل آنها به رفتار بزهکارانه، به عنوان متغیرهای سنجش کیفیت زندگی، در مقایسه با قبل از زندانی شدن سرپرست خانواده تفاوت معنی‌داری وجود دارد. بنابراین، مجازات مجرمین مواد مخدر تأثیر منفی بر کیفیت زندگی خانواده‌های آنها داشته است. واژگان کلیدی: مجازات، مواد مخدر، کیفیت زندگی.

مقدمه

درباره قاچاق مواد مخدر و توزیع و مصرف و پیشگیری و مبارزه با آن و زیان‌های جسمی، روانی، اقتصادی و اجتماعی ناشی از آن تحقیقات وسیع و متعددی انجام گرفته است (اسبرن^۱، ۱۹۹۷، سیریلو و شایدر^۲، ۱۹۹۱، گانت^۳، ۱۹۹۴، الگیولاندر^۴، ۱۹۹۷). این تحقیقات به نقش عواملی چون روابط نامناسب والدین با فرزندان، پدران غایب یا منفعل، سرخوردگی‌های اجتماعی، طرد عاطفی از سوی خانواده، افت تحصیلی، ناسازگاری‌های زناشویی، اختلالات ارتباطی و شخصیتی و روان‌پزشکی، از خودبیگانگی و عدم اعتماد به نقش، بیکاری، در دسترس بودن مواد و ناکارآمدی رسانه‌های جمعی و سازمانی‌های آموزشی و فرهنگی در جرایم مواد مخدر اشاره نموده‌اند. اما آنچه در این میان مورد غفلت واقع شده تأثیر اشتغال سرپرست خانواده‌ها به قاچاق و توزیع مواد مخدر و مصرف آن بر کیفیت زندگی اعضای خانواده‌های آنها به عنوان قربانیان جرایم مواد مخدر و همچنین تأثیر مجازات زندان سرپرست خانواده بر کیفیت زندگی خانواده‌های آنها در ابعاد مختلف نظیر بهداشت روانی خانواده، وضعیت تحصیلی فرزندان، وضعیت معیشت خانواده، بزهکاری فرزندان و بطور کلی ارضای نیازهای آنها است.

1 - Osborn

2 - Ciraulo and Shider

3 - Gonet

4 - Allgulander

در دهه‌های اخیر به منظور شناسایی افرادی که قربانی جرایمی نظیر مواد مخدر می‌شوند جامعه‌شناسان مفهوم قربانی‌شناسی را توسعه داده‌اند. در مورد با زندانیان مواد مخدر، قربانی‌شناسی به توضیح وضعیت ابعاد مختلف زندگی فردی و اجتماعی خانواده‌های این گروه از زندانیان می‌پردازد. اعضای این خانواده‌ها به علت فعالیت‌های مجرمانه سرپرست خانواده، و محبوس بودن در زندان در معرض آسیب‌های آشکار و خصوصی و پنهان قرار می‌گیرند. با رویکرد نظری قربانی‌شناسی، خانواده‌های زندانیان مواد مخدر به عنوان کسانی تعریف می‌شوند که حقوق انسانی آنها تحت تأثیر جرایم مواد مخدر و حبس‌های طولانی مدت تضییع می‌شود و چنانچه کیفیت زندگی آنها کاهش یافته باشد می‌بایست این امر مورد توجه دولت‌ها قرار گیرد (لاوسون و هیتون^۱، ۱۹۹۹).

مسئله اساسی در این تحقیق بررسی کیفیت زندگی خانواده‌های زندانیان مواد مخدر به عنوان قربانیان این نوع جرایم است. مقایسه کیفیت زندگی این خانواده‌ها قبل از زندانی شدن سرپرست خانواده با کیفیت زندگی آنها در موقعیتی که سرپرست خانواده در زندان به سر می‌برد، تأثیر مجازات زندان بر کیفیت زندگی خانواده‌های زندانیان مواد مخدر مشخص گردیده است.

خانواده‌های زندانیان مواد مخدر که دارای سرپرست مادر هستند با چالش‌های جدی مواجه هستند زیرا یک الگوی طبیعی خانواده آن است که پدر و مادر حاضر باشند، به عنوان یک گروه حمایت‌گر عمل کند و هریک از اعضاء از لحاظ عاطفی، اجتماعی و مادی حمایت شوند. هنگامی که به علت زندانی شدن سرپرست خانواده، وضعیت عینی از این الگو تبعیت نکند کیفیت زندگی پایین می‌آید (لایر^۲، ۱۹۹۸). در این پژوهش فرض بر این است که اشتغال سرپرست خانواده به جرایم مواد مخدر به معنی انحراف از این الگو و تضعیف نقش حمایتی و عاطفی خانواده برای اعضایش بوده و در نتیجه به کاهش کیفیت زندگی خانواده منتهی می‌شود. بنابراین، هدف کلی این تحقیق پاسخ به این سؤال بوده است که وضعیت کیفیت زندگی خانواده‌های زندانیان مواد مخدر در مقایسه با قبل از زندانی شدن مرد خانواده از دیدگاه

¹ - Lawson and Heaton

² - Lauer

همسران زندانیان چگونه است؟ و قاچاق و توزیع و مصرف مواد مخدر و مجازات زندان تا چه حد توانسته است ابعاد و عناصر کیفیت زندگی این خانواده‌ها را تحت تأثیر قرار دهد؟

چارچوب نظری تحقیق

مفهوم کیفیت زندگی در اواخر دهه ۱۹۶۰ و اوایل دهه ۱۹۷۰ به عنوان بخشی از شاخص‌های زندگی اجتماعی پدیدار شد. در این زمان، رشد اقتصادی به عنوان هدف اصلی پیشرفت اجتماعی در کشورهای توسعه یافته مورد شک و تردید واقع شد و هزینه‌های رشد اقتصادی مطرح گردید و این امر که آیا «بیشتر» با «بهتر» مساوی است، بحث‌های بیشتری را برانگیخت. مفهوم کیفیت زندگی که از این بحث‌ها ناشی شده است، به عنوان بدیلی برای مفهوم سؤال‌برانگیز «جامعه غنی و فراخ زیست»^۱ مطرح گردید و به عنوان مفهومی جدید با هدفی پیچیده‌تر و چند بعدی به بحث‌های خط مشی اجتماعی و سیاست وارد شد. این مفهوم در برگیرنده تمام یا بخش عمده‌ای از حوزه‌های زندگی و زیرمجموعه‌های آن است و علاوه بر بهبود شرایط مادی و غیرمادی فرد، تضمین شرایط طبیعی زندگی برای نسل‌های حال و آینده را نیز در بر می‌گیرد (بارگارتا و خونولا، ۲۰۰۰).^۲ کیفیت زندگی با رویکردهای نظری متفاوتی نظیر رویکرد توسعه پایدار، رویکرد فرامادی، نظریه دو عاملی هرزبرگ، نظریه مک کلند، نظریه ناهمسازی‌های چندگانه و نظریه سلسله مراتب نیازهای مازلو مورد مطالعه قرار گرفته است.

رویکرد توسعه پایدار با نگاهی کلی پدیده کیفیت زندگی را مورد توجه قرار داده و این پدیده را به عنوان یکی از راهبردهای توسعه پایدار و همه‌جانبه در نظر می‌گیرد. این رویکرد در سطح کلان با پدیده کیفیت زندگی برخورد می‌کند و ابزار لازم برای سنجش کیفیت زندگی در سطوح خرد را در اختیار محقق قرار نمی‌دهد. رویکرد فرامادی برای جوامع فراصنعتی فرمول‌بندی شده و سختی با جامعه ایران ندارد زیرا این جوامع از مرحله نیازهای فیزیولوژیکی گذشته‌اند و وارد مرحله فرامادی شده‌اند. نظریه هرزبرگ حاصل پژوهش‌های

^۱ - Affluent society

^۲ - Borgatta and Khonola

سازمانی است و در مورد شغل و حرفه مطرح می‌شود و بیشتر کیفیت زندگی شغلی را سنجیده است. نظریه مک کلند به علت اینکه بر تعداد محدودی از نیازهای انسان تأکید می‌کند، در این پژوهش کاربرد ندارد. نظریه ناهمسازی چندگانه به علت اینکه صرفاً بر نیازهای روانی انسان تأکید نموده و همه ابعاد کیفیت زندگی را پوشش نمی‌دهد، برای این پژوهش مناسب نیست. بنابراین، با توجه به کاستی‌های نظریه‌ها و رویکردهای موجود به نظر می‌رسد که نظریه سلسله مراتب مازلو به عنوان یکی از نظریه‌ها برای بررسی کیفیت زندگی خانواده‌های زندانیان مواد مخدر مناسب باشد زیرا در پژوهش‌های متعدد و در سنجش کیفیت زندگی گروه‌های مختلف اجتماعی در بسیاری از کشورها مورد استفاده قرار گرفته و از حمایت و تأیید بالایی برخوردار است (اسپویک^۱، ۲۰۰۴، بتازونی^۲، ۲۰۰۴، سیمپسون^۳، ۲۰۰۴). به علاوه، در نظریه مازلو متغیرهایی نظیر میزان برخورداری از خوراک و پوشاک و مسکن و به طور کلی امرار معاش خانواده و میزان ارتباط با دیگران مورد توجه بوده، بر محیط به عنوان متغیر ثابت و مستقل و تأثیر آن بر ارضای نیازها تأکید نموده است (مازلو، ۱۳۶۷).

در مورد تأثیر زندان بر کیفیت زندگی خانواده‌های معتادین، قاچاقچیان و توزیع‌کنندگان مواد مخدر، نظریه کنترل اجتماعی یکی از نظریه‌های جامعه‌شناسی انحرافات می‌باشد که به تبیین آن پرداخته است. این نظریه بر این پیش فرض استوار است که عدم حضور والدین در مجموعه خانوادگی بر کنترل فرزندان تأثیر گذاشته و آنها را به «رفتار بزهکارانه»^۴ سوق می‌دهد (هیرشی^۵، ۱۹۶۹). در این نظریه دلایلی ارائه می‌شود که آسیب‌های اجتماعی، نوجوانان و جوانانی را تهدید می‌کنند که به علت غیبت‌های طولانی مدت سرپرست خانواده، به ویژه به دلیل ارتکاب جرایم، وابستگی کمی به خانواده داشته و تعلقات^۶ و تعهدات^۷ آنها به خانواده اندک است (احمدی، ۱۳۸۴). بنابراین، هنگامی که تأثیر زندان بر کیفیت زندگی

^۱ - Aspvik

^۲ - bettazzoni

^۳ - Simpson

^۴ - Delinquent Behavior

^۵ - Hirschi

^۶ - Attachments

^۷ - Bonds

خانواده‌های قاچاقچیان و توزیع‌کنندگان مواد مخدر و معتادین به عنوان قربانیان جرایم مورد نظر است، می‌بایست به طبیعت روابط درون خانواده و فرایند جامعه‌پذیری فرزندان در خانواده توجه نمود. این نظریه در برخی از پژوهش‌هایی که تأثیر زندان بر خانواده‌های زندانیان را مطالعه نموده، مورد استفاده قرار گرفته است (احمدی ۱۳۷۸، احمدی ۱۳۸۱). هنگامی که سرپرست خانواده به زندان‌های طولانی مدت محکوم می‌شود روابط درون خانواده سست گردیده، فرایند جامعه‌پذیری فرزندان ناقص و ضعیف خواهد بود. نظریه کنترل اجتماعی هنگامی که با نظریه نیازهای مازلو ترکیب شود، می‌تواند چارچوب نظری مناسبی را برای تبیین موضوع کیفیت زندگی خانواده‌های زندانیان مواد مخدر و تأثیر زندان بر این موضوع فراهم نماید. بنابراین، نظریه مازلو در روان‌شناسی اجتماعی و نظریه کنترل اجتماعی در جامعه‌شناسی انحرافات مبانی نظری این پژوهش را تشکیل داده‌اند و بر این اساس برخی از سؤالات تحقیق به شرح زیر می‌باشد:

- ۱- آیا تفاوت معناداری بین وضعیت معیشتی خانواده‌های زندانیان مواد مخدر در قبل و بعد از زندانی شدن سرپرست خانواده وجود دارد؟
- ۲- آیا تفاوت معناداری بین وضعیت تحصیلی فرزندان خانواده‌های زندانیان مواد مخدر در قبل و بعد از زندانی شدن سرپرست خانواده وجود دارد؟
- ۳- آیا تفاوت معناداری بین تمایل فرزندان خانواده‌های زندانیان مواد مخدر به رفتار بزهکارانه در قبل و بعد از زندانی شدن سرپرست خانواده وجود دارد؟
- ۴- آیا تفاوت معناداری بین وضعیت کنترل اجتماعی فرزندان خانواده‌های زندانیان مواد مخدر در قبل و بعد از زندانی شدن سرپرست خانواده وجود دارد؟
- ۵- آیا تفاوت معناداری بین نحوه جامعه‌پذیری فرزندان خانواده‌های زندانیان مواد مخدر در قبل و بعد از زندانی شدن سرپرست خانواده وجود دارد؟
- ۶- آیا تفاوت معناداری بین میزان روابط اجتماعی خانواده‌های زندانیان مواد مخدر در قبل و بعد از زندانی شدن سرپرست خانواده وجود دارد؟

۷- آیا تفاوت معناداری بین وضعیت بهداشت روانی خانواده‌های زندانیان مواد مخدر (ترک محل زندگی، سازگاری، انزوای اجتماعی) در قبل و بعد از زندانی شدن سرپرست خانواده وجود دارد.

روش تحقیق

این پژوهش با «روش پیمایشی»^۱ که یکی از روش‌های رایج در تحقیقات کمی است، انجام گرفته است. جامعه آماری مورد مطالعه، کلیه خانواده‌های زندانیان مواد مخدر شهر شیراز اعم از معتادین، خرده‌فروش و قاچاقچیان مواد مخدر می‌باشد که در مقطع زمانی خاص مورد مطالعه (۱۳۸۲) بر اساس آمار ستاد مبارزه با مواد مخدر حدود ۳۰۰۰ نفر بوده‌اند. از بین این افراد حدود ۲۰۰۰ نفر از آنها متأهل و بیشتر صاحب فرزند یا فرزندان در حال تحصیل بوده که ۵۰۰ نفر از آنها با روش نمونه‌گیری تصادفی ساده و براساس مصاحبه حضوری مورد پرسشگری قرار گرفتند. به منظور به دست آوردن اعتبار^۲ ابزار سنجش، پرسشنامه طراحی شده را قبل از اجرا در اختیار چندین نفر از افراد صاحب‌نظر در این موضوع قرار گرفته، مورد تأیید واقع شد. به علاوه، به منظور افزایش اعتبار ابزار سنجش، سؤالات پرسشنامه با مفاهیم اساسی نظریه‌های مورد استفاده تطبیق داده شد. سپس، برای بدست آوردن پایایی^۳ ابزار سنجش، در مورد طیف‌های پرسشنامه (طیف جامعه‌پذیری، طیف روابط اجتماعی، طیف بهداشت روانی و طیف تمایل به رفتار بزهکارانه) از ضریب الفا کرونباخ استفاده گردید (ضریب الفا برای طیف‌های مورد استفاده حدود ۸۰ درصد بوده است). نرم‌افزار مورد استفاده رایانه spss/pc بوده و با استفاده از «آزمون تی»^۴ و «ضریب همبستگی»^۵ داده‌ها به صورت دو متغیر در ارتباط با یکدیگر قرار گرفته، تجزیه و تحلیل گردیدند.

- 1 - Survey Method
- 2 - Validity
- 3 - Reliability
- 4 - T- Test
- 5 - Sp. Correlation Coefficient

تحلیل داده‌ها

در این پژوهش با استفاده از داده‌های موجود به سؤالات تحقیق که بر اساس مقایسه شاخص‌های کیفیت زندگی در خانواده‌های زندانیان مواد مخدر در قبل و بعد از زندانی شدن سرپرست خانواده مطرح گردید پاسخ داده شده است.

۱- تأثیر زندانی شدن مجرمین مواد مخدر بر نحوه امرار معاش خانواده

نتایج حاصل از این بررسی (جدول ۱) نشان می‌دهد که با دستگیر شدن مردان، امرار معاش خانواده آنها دچار مشکل شده است، به طوری که هزینه خانوار ۶۰/۱ درصد از افراد مورد بررسی بعد از دستگیری از محل درآمد و یا پس انداز شوهرشان تأمین نمی‌گردد، و این در حالی است که این میزان قبل از دستگیری ۳۱/۵ درصد بوده است. همچنین، مخارج ۳۷/۵ درصد از خانواده‌ها قبل از دستگیری مرد خانواده در حد متوسط و زیاد توسط وی تأمین می‌شده است. در حالی که این رقم بعد از دستگیری به ۹/۲ درصد کاهش یافته است. این نتایج با توجه به ضریب اسپیرمن که معادل ۰/۳۳۹ می‌باشد در سطح ۹۹ درصد معنی دار می‌باشد.

جدول ۱- میزان تأمین مخارج خانواده قبل و بعد از دستگیری توسط شوهران

جمع	بی جواب		زیاد		متوسط		کم		اصلاً		بعد از دستگیری قبل از دستگیری
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	
۳۱/۵	۱۵۷	-	۱/۳	۲	۰/۶	۱	۱۸/۵	۲۹	۷۹/۶	۱۲۵	اصلاً
۳۱	۱۵۵	-	-	-	۹/۱	۱۴	۳۰/۳	۴۷	۶۰/۶	۹۴	کم
۳۲/۵	۱۶۲	-	۰/۶	۱	۱۱/۱	۱۸	۴۰/۲	۶۵	۴۸/۱	۷۸	متوسط
۵	۲۵	-	۸	۲	۳۲	۸	۴۸	۱	۱۲	۳	زیاد
-	۱	۱	-	-	-	-	-	-	-	-	بی جواب
۱۰۰	۵۰۰	۱	۱	۵	۸/۲	۴۱	۳۰/۷	۱۵۳	۶۰/۱	۳۰۰	جمع

SP. Corr= ۰/۳۳۹

T-Value= ۸/۰۳

Sig= ۰/۰۰۰

۲- تأثیر زندانی شدن مجرمین مواد مخدر بر وضعیت تحصیلی فرزندانشان

جدول ۲ میانگین، میانه و نمای وضعیت تحصیلی فرزندان مجرمین مواد مخدر که برحسب انگیزه برای ادامه تحصیل، افت تحصیلی و تمایل به ترک تحصیل به دست آمده است را نشان می‌دهد. جدول ۲ بیانگر آن است که میانگین نمرات وضعیت تحصیلی فرزندان قبل و بعد از دستگیری پدرانشان متفاوت بوده (۵/۴ و ۴/۱۴)، تفاوت میانگین‌ها در سطح بیش از ۹۹ درصد معنی‌دار می‌باشد. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که با دستگیری پدر خانواده انگیزه فرزندان برای ادامه تحصیل کاهش یافته، در مقابل، افت تحصیلی و تمایل به ترک تحصیل در میان آنها افزایش یافته است.

جدول ۲- آزمون معنی‌داری تفاوت میانگین نمرات از طیف وضعیت تحصیلی فرزندان زندانیان مواد مخدر قبل و بعد از دستگیری پدر

بعد از دستگیری			قبل از دستگیری			نمره
درصد تجمعی	درصد	تعداد	درصد تجمعی	درصد	تعداد	
۲۶	۲۶	۶۶	۸/۷	۸/۷	۲۲	۰-۲
۶۸/۵	۴۲/۵	۱۰۸	۴۲/۱	۳۳/۴	۸۴	۳-۵
۱۰۰	۳۱/۵	۸۰	۱۰۰	۵۷/۹	۱۴۶	۶-۹
-	-	۲۴۸	-	-	۲۴۸	بی جواب و خانواده‌های بدون فرزند در سن مدرسه
-	۱۰۰	۵۰۰	-	۱۰۰	۵۰۰	جمع
۴/۱۴			۵/۴			میانگین
۴			۶			میانه
۱			۷			نما

T-Value=۱۳/۲۸

d.f = ۲۵۱

Sig=۰ /۰۰۰

۳- تأثیر زندانی شدن مجرمین مواد مخدر بر تمایل فرزندانشان به رفتار بزهکارانه
 جدول ۳ نشان می‌دهد که تمایل فرزندان به رفتار بزهکارانه نظیر فرار از خانه و مدرسه، نافرمانی در خانواده، تخریب اموال عمومی و خصوصی و مصرف سیگار بعد از دستگیر پدر افزایش یافته است. میزان T به دست آمده از آزمون تفاوت معنی‌داری میانگین نمرات تمایل به رفتار بزهکارانه بیانگر افزایش تمایل فرزندان به رفتار بزهکارانه بعد از دستگیری پدر می‌باشد. این تفاوت در سطح بیش از ۹۹ درصد معنی‌داری باشد.

جدول ۳- آزمون معنی‌داری تفاوت میانگین نمرات از طیف تمایل فرزندان مجرمین مواد مخدر به رفتار بزهکارانه قبل و بعد از دستگیری پدر

بعد از دستگیری			قبل از دستگیری			نمره
درصد تجمعی	درصد	تعداد	درصد تجمعی	درصد	تعداد	
۲/۳	۲/۳	۶	۵	۵	۱۳	۱-۰
۴۹/۸	۴۷/۵	۱۲۳	۵۷/۱	۵۲/۱	۱۳۵	۲-۳
۱۰۰	۵۰/۲	۱۳۰	۱۰۰	۴۲/۹	۱۱۱	۴-۶
-	-	۲۴۱	-	-	۲۴۱	بی جواب و خانواده‌های بدون فرزند در سن مناسب برای رفتار بزهکارانه
-	۱۰۰	۵۰۰	-	۱۰۰	۵۰۰	جمع
۳/۵۳			۳/۳۳			میانگین
۴			۳			میانه
۳			۳			نما

T-Value=۴/۳۳

d.f= ۲۵۷

Sig=۰/۰۰۰

۴- تأثیر زندانی شدن مجرمین مواد مخدر بر چگونگی کنترل فرزندانشان

جدول ۴ بیانگر کاهش کنترل اجتماعی فرزندان پس از دستگیری پدر می‌باشد. نتیجه حاصل از آزمون T نشان می‌دهد که تفاوت موجود بین میانگین نمره کنترل اجتماعی در قبل و بعد از دستگیری در سطح بیش از ۹۹ درصد معنی‌دار می‌باشد.

جدول ۴- آزمون معنی داری تفاوت میانگین نمرات از طیف کنترل اجتماعی فرزندان زندانیان موادمخدر قبل و بعد از دستگیری پدر

بعد از دستگیری			قبل از دستگیری			نمره
درصد تجمعی	درصد	تعداد	درصد تجمعی	درصد	تعداد	
۲۳/۸	۲۳/۸	۶۷	۳/۹	۳/۹	۱۱	۰-۲
۹۱/۱	۶۷/۳	۱۹۰	۸۵/۱	۸۱/۲	۲۲۹	۳-۵
۱۰۰	۸/۹	۲۵	۱۰۰	۱۴/۹	۴۲	۶-۶
-	-	۲۱۸	-	-	۲۱۸	بی جواب و خانواده‌های بدون فرزند
-	۱۰۰	۵۰۰	-	۱۰۰	۵۰۰	جمع
۳/۵۲			۴/۷۶			میانگین
۳			۵			میانه
۳			۵			نما
T-Value=۱۶/۴۸			d.f= ۲۸۱			Sig=۰/۰۰۰

۵- تأثیر زندانی شدن مجرمین مواد مخدر بر چگونگی جامعه پذیر شدن فرزندانشان
 طیف جامعه‌پذیری فرزندان از گویه‌هایی نظیر کاهش گرایش فرزندان به خانواده، افزایش تمایل آنها به گروه‌های همسال و بیشتر «گروه‌های همسال بزهکار»^۱ و لذت بردن از زندگی با آنها و نافرمانی از مادر ساخته شده است. جدول ۵ بیانگر تغییر در چگونگی جامعه‌پذیری فرزندان بعد از دستگیری پدر است. برای مثال، بعد از دستگیری سرپرست خانواده گرایش فرزندان به خانواده کمتر و تمایل آنها به گروه‌های همسال و گروه‌های همسال بزهکار بیشتر گردیده است. یافته‌های جدول ۵ نشان می‌دهد که تفاوت میانگین نمره حاصل از طیف چگونگی جامعه‌پذیری فرزندان در قبل و بعد از دستگیری پدر براساس آزمون T در سطح بیش از ۹۹ درصد معنی‌دار می‌باشد.

¹ - Delinquent peer Groups

جدول ۵- آزمون معنی داری تفاوت میانگین نمرات از طیف چگونگی جامعه پذیری فرزندان زندانیان مواد مخدر قبل و بعد از دستگیری پدر

بعد از دستگیری			قبل از دستگیری			نمره
درصد تجمعی	درصد	تعداد	درصد تجمعی	درصد	تعداد	
۱۱/۷	۱۱/۷	۲۸	۳/۳	۳/۳	۸	۰-۴
۶۲/۳	۵۰/۶	۱۲۱	۵۱	۴۷/۷	۱۱۴	۵-۹
۱۰۰	۳۷/۷	۹۰	۱۰۰	۴۹	۱۱۷	۱۰-۱۴
-	-	۲۶۱	-	-	۲۶۱	بی جواب و خانواده‌های بدون فرزند در سن شروع جامعه‌پذیری
-	۱۰۰	۵۰۰	-	۱۰۰	۵۰۰	جمع
۸/۴۴			۹/۴۲			میانگین
۹			۹			میانه
۸			۸			نما

T-Value=۹/۷۷

d.f = ۲۳۸

Sig=۰ /۰۰۰

۶- تأثیر زندانی شدن مجرمین مواد مخدر بر روابط اجتماعی خانواده آنها

طیف روابط اجتماعی از گویه‌هایی ساخته شده است که تمایل خانواده‌های زندانیان مواد مخدر را به رابطه با دوستان خانوادگی، همسایگان، خویشاوندان شوهر، خویشاوندان زن، همکاران شوهر و مردم قوم و قبیله و تمایل به تغییر محل زندگی و مهاجرت به شهرهای دیگر را اندازه‌گیری می‌کند. یافته‌های جدول ۶ بیانگر تفاوت میانگین نمرات از طیف روابط اجتماعی خانواده‌های زندانیان مواد مخدر در قبل و بعد از دستگیری سرپرست خانواده است. نتیجه حاصل از آزمون T در سطح بیش از ۹۹ درصد معنی دار است.

جدول ۶- آزمون معنی‌داری تفاوت میانگین نمرات از طیف روابط اجتماعی خانواده‌های

زندانیان مواد مخدر قبل و بعد از دستگیری سرپرست

نمره	قبل از دستگیری			بعد از دستگیری		
	تعداد	درصد	درصد تجمعی	تعداد	درصد	درصد تجمعی
۴-۷	۲۲	۴/۶	۴/۶	۶۷	۱۴	۱۴
۸-۱۵	۳۸۶	۸۰/۹	۸۵/۵	۳۷۹	۷۹/۵	۹۳/۵
۱۶-۲۳	۶۹	۱۴/۵	۱۰۰	۳۱	۶/۵	۱۰۰
بی جواب	۲۳	-	-	۲۳	-	-
جمع	۵۰۰	۱۰۰	-	۵۰۰	۱۰۰	-
میانگین	۱۲/۵۵			۱۰/۶۶		
میانه	۱۲			۱۰		
نما	۱۲			۱۰		

T-Value=۱۹/۶۶

d.f = ۴۷۶

Sig=۰/۱۰۰۰

۷- تأثیر زندانی شدن مجرمین مواد مخدر بر تضعیف بهداشت روانی خانواده‌های آنها

طیف تضعیف بهداشت روانی از گویه‌هایی نظیر احساس ناسازگاری مردم با خانواده‌های زندانیان مواد مخدر، احساس عدم درک وضعیت آنها توسط مردم، احساس بی‌رحمی مردم نسبت به آنها، احساس سوءظن و بدبینی مردم نسبت به آنها، احساس مجرم و خلافکار بودن آنها توسط مردم، انزوای اجتماعی اعضای خانواده، احساس بیگانگی از خود و دیگران و نامساعد بودن وضعیت روحی و روانی اعضای خانواده تشکیل شده است. جدول ۶ نشان می‌دهد که تفاوت میانگین‌ها در سطح بیش از ۹۹ درصد معنی‌دار می‌باشد.

جدول ۷- آزمون معنی داری تفاوت میانگین نمرات از طیف تضعیف بهداشت روانی خانواده زندانیان موادمخدر قبل و بعد از دستگیری سرپرست خانواده

بعد از دستگیری			قبل از دستگیری			نمره
درصدتجمعی	درصد	تعداد	درصدتجمعی	درصد	تعداد	
۶۰	۶۰	۲۹۳	۱۳/۲	۱۳/۲	۶۴	۰-۵
۹۲/۹۲	۳۲/۹۲	۱۶۰	۶۶/۳	۵۳/۱	۲۵۸	۶-۱۱
۱۰۰	۷/۰۸	۳۳	۱۰۰	۳۳/۷	۱۶۴	۱۲-۱۸
-	-	۱۴	-	-	۱۴	بی جواب
-	۱۰۰	۵۰۰	-	۱۰۰	۵۰۰	جمع
۴/۹			۹/۶			میانگین
۴			۱۰			میانه
۴			۱۲			نما
T-Value=۲۸۷۴			d.f = ۴۸۴			Sig=۰/۰۰۰

بحث و نتیجه گیری

گسترش قاچاق و توزیع مواد مخدر و اعتیاد و تبعات ناشی از آن موجب گردیده تا به منظور کاهش جرایم مواد مخدر و مهار جبری قاچاقچیان و توزیع کنندگان مواد مخدر و معتادین و تعیین مجازات‌های سنگین و توان‌زدایی از آنها را پیشنهاد نمایند (رید^۱، ۲۰۰۰). این در حالی است که، بر اساس یافته‌های بسیاری از تحقیقات مجازات‌های سنگین اگرچه یک راه حل کوتاه‌مدت برای مهار جرایم مواد مخدر است ولی تأثیرات مخربی بر خانواده‌های مجرمین مواد مخدر داشته و هزینه‌های اقتصادی، اجتماعی و روانی سنگینی را بر آنها تحمیل می‌کند (احمدی، ۱۳۷۸، احمدی، ۱۳۸۱). یافته‌های این پژوهش نیز نشان می‌دهد که مجازات قاچاقچیان هزینه‌های سنگینی به لحاظ اقتصادی و اجتماعی بر خانواده‌های آنها تحمیل نموده است.

^۱ - Reid

پژوهش انجام شده به بررسی تأثیرات منفی مجازات مجرمین مواد مخدر بر کیفیت زندگی خانواده‌های آنها به عنوان یکی از کارکردهای منفی مجازات پرداخته است. این پژوهش بر اساس نظریه کنترل اجتماعی که نظریه‌ای رایج در جامعه‌شناسی انحرافات و آسیب‌شناسی اجتماعی برای مطالعه تبعات جرایمی نظیر قاچاق مواد مخدر است و نظریه سلسله مراتب مازلو که نظریه‌ای مناسب در تبیین کیفیت زندگی می‌باشد، انجام گردیده است. همچنین مسأله زیر در ارتباط با تأثیر مجازات مجرمین مواد مخدر بر کیفیت زندگی خانواده‌های آنها به یافته‌های زیر دست یافته است.

بررسی تأثیر زندانی شدن مجرمین مواد مخدر بر نحوه امرار معاش خانواده‌های آنها به عنوان یکی از مؤلفه‌های کیفیت زندگی نشان داد که با دستگیر شدن مردان، امرار معاش خانواده دچار مشکل شده است. با توجه به نقش پدر خانواده در تأمین هزینه‌های زندگی و با نظر گرفتن این موضوع که خدمات حمایتی نهادهای دولتی و سازمان‌های تأمین اجتماعی به گروه‌های محروم جامعه در ایران اندک بوده، تاکنون نتوانسته است همه‌ی اقشار آسیب‌دیده را تحت پوشش قابل قبول قرار دهد، بنابراین، زندانی شدن سرپرست خانواده‌ها و مشکلات معیشتی ناشی از آن به تضعیف کارکردها و وظایف و نقش‌های مختلف خانواده منتهی شده است.

یکی از شاخص‌های کیفیت زندگی که در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفته، روابط اجتماعی است. نتایج به دست آمده از این پژوهش حاکی از آن است که روابط اجتماعی خانواده‌های زندانیان مواد مخدر با دوستان، خویشاوندان، همسایگان، همکاران پدر و شبکه‌های قومی و قبیله‌ای به شدت کاهش یافته است. گسستن اعضای خانواده زندانیان مواد مخدر از شبکه‌های نیرومند قومی، قبیله‌ای، محلی، همسایگی و خویشاوندی به سبب مجازات زندان برای سرپرست خانواده، فشارهای روحی و روانی تحمل ناپذیری بر اعضای خانواده تحمیل می‌کند که موجب انزوای اجتماعی فرزندان می‌شود.

در بسیاری از موارد، زندانی شدن سرپرست خانواده و انزوای اجتماعی اعضای خانواده و به طور کلی تضعیف بهداشت روانی خانواده موجب نقل مکان نمودن این خانواده‌ها و زندگی در محله‌های گمنام می‌شود که در این محله‌ها زمینه برای ارتکاب رفتار بزهکارانه در

فرزندان مناسب‌تر است. یافته‌های این پژوهش، با نظریه‌های مورد استفاده در چارچوب نظری تحقیق نظیر نظریه کنترل اجتماعی همخوانی دارد. به علاوه، این یافته‌ها نتایج تحقیقات پیشین (احمدی، ۱۳۷۸، احمدی، ۱۳۸۱) را تأیید می‌نماید.

از دیگر نتایج این پژوهش تأثیر غیبت طولانی مدت پدر از محیط خانواده بر ایجاد زمینه‌ها و تمایلات به رفتار بزهکارانه در فرزندان است. یافته‌های این تحقیق نشان داده است که با زندانی شدن پدر، فرزندان تمایل دارند که اوقات فراغت خود را در بیرون از خانه با گروه‌های هم‌سال یا بیشتر گروه‌های هم‌سال بزهکار سپری کنند. «نظریه‌های بزهکاری»^۱ مانند نظریه کنترل اجتماعی و نظریه خرده فرهنگی بر این باور می‌باشند که تمایل فرزندان به تعلق گروهی با این گروه‌ها موجب سازگاری بیشتر آنان با هنجارهای گروه هم‌سال شده است. به اعتقاد ماتزا^۲ (۱۹۶۴) در گروه‌های هم‌سال این دسته از جوانان که اغلب از طبقات پایین می‌باشند به علت زندانی شدن والدین که موجب پایین آمدن منزلت اجتماعی آنان می‌شود، تقید اخلاقی به نظم و قانون را خنثی می‌سازند و رفتار بزهکارانه را توجیه می‌نمایند. به علاوه، با توجه به برجسب‌هایی که آنان به عنوان فرزندان مجرمین خورده‌اند به سختی می‌توانند در گروه هم‌سالان غیرمنحرف جذب شوند.

یافته‌های این پژوهش بیانگر آن است که غیبت طولانی مدت پدر و مجازات زندان موجب کاهش کنترل اجتماعی فرزندان، نافرمانی آنان نسبت به خانواده، مشکلات تحصیلی و عدم فعالیت مناسب در مدرسه شده است. برخی از رفتارهای بزهکارانه فرزندان قاچاقچیان و توزیع‌کنندگان مواد مخدر و معتادین محبوس نظیر تمایل به فرار از مدرسه و ترک خانه توسط همسران آنها گزارش شده است. به علاوه، فقدان نقش پدر در جامعه‌پذیری فرزندان موجب تضعیف بیشتر کنترل اجتماعی فرزندان در خانواده و کاهش نقش خانواده در تربیت آنها گردیده، نافرمانی فرزندان از مادر را تشدید نموده است. این گونه موارد بیانگر آثار منفی مجازات می‌باشد.

^۱ - Delinquency Theories

^۲ - Matza

با توجه به هزینه‌های سنگینی که خانواده‌های زندانیان مواد مخدر در مدت زمان محکومیت سرپرست خانواده به لحاظ اقتصادی، اجتماعی و روانی می‌بایست پرداخت نمایند، مجازات مجرمین مواد مخدر بیش از آنکه مجازات خود آنها باشد مجازات خانواده‌های آنها است. مجازات، پیگیری و تعقیب و زندان تنها راه‌کار مؤثر برای کاهش جرایم مواد مخدر نمی‌باشد. بنابراین، می‌توان به تدریج حبس‌های طولانی مدت را کاهش داد و روش‌های جایگزین مجازات زندان نظیر ارائه خدمات به جامعه، آزادی به قید ضمانت و بازداشت خانگی که به عنوان تجربه‌های موفق مطرح می‌باشند استفاده نمود.

فهرست منابع

- احمدی، حبیب. (۱۳۸۴)، *جامعه‌شناسی انحرافات*. تهران: سمت.
- _____ (۱۳۸۱)، «تأثیر مجازات قاچاقچیان مواد مخدر بر قاچاق مواد مخدر و خانواده‌های قاچاقچیان در استان فارس». شیراز: کمیسیون پژوهش و فن آوری استان فارس.
- احمدی، سیدعلی (۱۳۷۸)، *مطالعه تأثیرات اجتماعی روند مبارزه با مواد مخدر در استان کرمان (۱۳۶۷-۱۳۷۶)*. کرمان: ستاد مبارزه با مواد مخدر ریاست جمهوری.
- برور، جان و آلبرت هانتز (۱۳۷۷)، *تحقیق چندروشی در علوم اجتماعی: ترکیب اسلوب‌ها*. ترجمه حبیب احمدی و اسفندیار غفاری نسب، شیراز: زر.
- مازلو، ابراهام اج (۱۳۶۷)، *انگیزش و شخصیت*. ترجمه احمد رضوانی، مشهد: آستان قدس رضوی.

منابع انگلیسی

- Allgulander, C. (1997), "Addiction of prescribed sedative – hypnotics", *Human Psychopharmacology Clinical and Experimental*. Vol 11 (Supp/1): 549-554.
- Aspvik, U.K. (2004), *Community Employment of Psychically Disabled Persons: Process of Development and its Significant's Quality of Life*, Finland: Qulun Yliopisto.
- Bettazoni, M. (2004), *Illness Intrusiveness and Quality of Life in Schizophrenia*, Toronto: University of Toronto.
- Borgatta, G.F. and Khonda, J.V.M.(eds)(2000), *Encyclopedia of Sociology*, U.S.A: Mc Millan.
- Ciraulo, D.A. and Shider, R.L. (1991), *Clinical Manual of Chemical Dependency*, U.S.A: American Psychiatric Press.
- Gonet, M.M. (1994), *Counseling the Adolescence Substance Abuser*, U.S.A.: Sage. Publication.
- Hirschi, T. (1969), *Causes of Delinquency*, Berkeley: University of California Press.
- Lawson, T. and Heaton, T. (1999), *Crime and Deviance*, London: Macmillan Press LTD.

- Lauer, R. H. (1998), *Social Problems and Quality of Life*, New York: McGraw- Hill.
- Matza, D. (1964), *Delinquency and Drift* : New York: Wiley.
- Osborn, J.E. (1997), "Editorial: *Drug Use and Behavior Change*", *American Journal of Public Health*, Vol 86 (12): 1698- 1699.
- Reid, S.T. (2000), *Crime and Criminology*, U.S.A.: McGraw- Hill Higher Education.
- Simpson, K.N. (2004), *Home, School, and Community factors as Predictors of Quality of Life of Children and Routh with Disabilities*, Nort Carolina: The University of North Carolina at Chapel Hill.

دکتر حبیب احمدی، دانشیار بخش جامعه‌شناسی و برنامه‌ریزی اجتماعی دانشگاه

شیراز

محمدتقی ایمان، دانشیار بخش جامعه‌شناسی و برنامه‌ریزی اجتماعی دانشگاه شیراز